

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Божко Олени Петрівни

на тему: «**Формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису складного речення**»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

(доктора філософії)

за спеціальністю 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)»

(014 – Середня освіта)

1. Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень. Сучасна освіта орієнтує на розвиток усебічно розвиненої, здатної до критичного мислення, творчої, ініціативної, самостійної, конкурентоспроможної, мобільної, цілісної особистості з активною життєвою позицією, патріота, інноватора. Саме тому зміст загальної середньої освіти – центральної ланки в освітній системі – потребує модернізації, що, своєю чергою, вимагає методологічної переорієнтації процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його компетентностей.

У Державному стандарті базової і повної середньої освіти з-поміж ключових компетентностей, яких потребує сучасне життя, виокремлено уміння *спілкуватися* державною мовою, а з-поміж предметних – комунікативну компетентність, адже соціалізація особистості залежить насамперед від уміння реалізувати комунікативний намір, а отже, вимагає системних знань про одиниці мови та вмінь уживати їх у конкретних ситуаціях спілкування. Окрім того, комунікативна спрямованість у методиці навчання мови дає змогу реалізувати ціннісний, навчальний, розвивальний і виховний аспекти української мови як навчального предмета.

Щоб бути компетентним у спілкуванні, мовець має послуговуватися необхідним арсеналом синтаксичних одиниць різних структурних рівнів з урахуванням функційно-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації. Пошук шляхів вирішення цієї проблеми пов'язаний з комплексом питань, серед яких важливого значення набуває формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксичних конструкцій, зокрема й складної предикативної будови.

Важливість рецензованої дисертації підтверджується також зв'язком її з такими актуальними напрямками наукових досліджень:

- модифікація результативної моделі стандартів у компетентнісну;
- визначення шляхів досягнення цілей гуманізації освіти;
- поліпшення якісних показників середньої освіти;
- посилення культурологічного спрямування змісту освіти;
- формування комунікативної компетентності;
- упровадження ефективного оцінювання навчальних досягнень та ін.

З огляду на зазначене вважаємо, що тема дисертаційного дослідження О.П. Божко актуальна, суспільно й науково важлива.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота є

завершеним науковим дослідженням з актуальної проблеми сучасної лінгводидактики. Робота ґрунтується на основних положеннях Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, Концепції нової української школи, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дослідження. Науковий і творчий задум автора та етапи реалізації його повною мірою висвітлені у вступі.

Загалом дисертація О.П. Божко вирізняється глибоким аналізом теоретико-методологічного надбання української і зарубіжної науки, що дало можливість установити діалектичний зв'язок між елементами експериментальної методики формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису складного речення.

Дисертація має чітку вмотивовану структуру: анотації (українською та англійською мовами), вступ, три розділи, висновки з розділів, списки використаних джерел (в кінці кожного розділу основної частини дисертації). Роботу доповнено змістовними додатками, уміщеними в окремому томі, що різнобічно розкривають основні теоретичні положення, висвітлені в тексті дисертації.

У вступі дисертантка переконливо обґрунтувала актуальність обраної теми дослідження, виявила ступінь наукового розроблення досліджуваної проблеми в українській лінгводидактиці, встановила зв'язок її з науково-дослідною темою кафедри мовознавства Херсонського державного університету, визначила об'єкт наукового дослідження, конкретизувала його в предметі, сформулювала мету й завдання, обґрунтувала гіпотезу дослідження, навела використані методи, розкрила наукову новизну і практичне значення одержаних наукових результатів, зазначила загальноосвітні навчальні заклади, на базі яких було впроваджено результати наукового дослідження, окреслила етапи експериментально-дослідної роботи, умістила інформацію про апробацію дослідження.

Заслугує на позитивну оцінку критичний аналіз наукових джерел з лінгвістики тексту, теорії текстотворення й синтаксису складного речення, психології, психолінгвістики й лінгводидактики, здійснений Оленою Петрівною у першому розділі дисертаційної роботи («Теоретичні засади формування текстотвірних умінь випускників основної школи в процесі навчання синтаксису складного речення»).

Глибини, чіткості й логічної виразності рецензованій праці додає посправжньому науковий підхід авторки до формування поняттєвого апарату дослідження. Олена Петрівна уточнює, коригує або визначає смисл багатьох наукових термінів, уникає досить типового нині некоректного вживання їх, взаємозаміни близьких за значенням термінів. Зважаючи на різнотлумачення багатьох дидактичних і лінгводидактичних понять, дисертантка привертає увагу до значення кожного дотичного до проблеми дослідження терміна. Такими, зокрема, є «текст», «текстотворення», «текстотвірна функція», «текстотвірна функція складного речення», «текстотвірні норми», «текстотвірна діяльність», «текстотвірні вміння», «текстотвірна компетентність» та ін.

Варто відзначити й ґрунтовний підхід дисертантки до окреслення концептуальних шляхів формування текстотвірних умінь учнів на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, когнітивного, функційно-стилістичного й текстоцентричного підходів до навчання.

Позитивним аспектом є перегляд й осучаснення загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів, актуальних для роботи з формування текстотвірних умінь учнів у процесі навчання синтаксису складного речення. Поділяю висновки автора про доцільність ширшого трактування принципів навчання, згідно з яким принцип розглядають як методологічний орієнтир із властивими йому функціями.

На основі ретельного студіювання наукових праць дисертантка дійшла висновку, що на сучасному етапі розвитку шкільної освіти важливого значення набуває проблема формування текстотвірних умінь як важливого чинника в становленні національномовної особистості учня, що в навчанні української мови зумовлює посилення текстоцентризму.

У другому розділі дисертації («Проблема формування текстотвірних умінь учнів у лінгводидактичній теорії та шкільній практиці») на належному науковому рівні скрупульозно проаналізовано зміст методичного забезпечення формування текстотвірних умінь учнів 5–9-х класів у процесі навчання синтаксису складного речення, визначено орієнтири в побудові власної лінгводидактичної моделі зазначених умінь. Особливої уваги заслуговує висвітлення фундаментальних праць із методики української мови (монографій, дисертаційних досліджень), найбільш дотичних до теми рецепції; наукових студій у збірниках праць, фахових періодичних виданнях; посібників, присвячених роботі над текстом, методиці навчання синтаксису; лексикографічних праць з методики української мови; ґрунтовний аналіз чинних програм і підручників з української мови для учнів 5–9 класів. Це дало змогу Олені Петрівні дійти невтішного, однак цілком аргументованого висновку, що жодне дослідження не висвітлює особливостей цілеспрямованої комплексної роботи з формування текстотвірних умінь учнів основної школи у зв'язку з навчанням синтаксису складного речення.

Констатувальний етап педагогічного дослідження допоміг з'ясувати готовність вчителів і школярів до формування текстотвірних умінь учнів у процесі вивчення синтаксису складного речення, визначити рівні сформованості зазначених умінь в учнів 5-х і 9-х класів. Результати констатувального експерименту були враховані дисертанткою під час розроблення власної експериментальної методики формування текстотвірних умінь учнів у процесі навчання синтаксису складного речення.

Дані, отримані в результаті констатувального зрізу, уможливили методично грамотну організацію експериментального навчання.

Третій розділ роботи («Методика формування текстотвірних умінь: зміст та експериментальна перевірка») віддзеркалює процес перевірки ефективності та впровадження експериментальної методики на формувальному етапі наукового експерименту. Експериментальна програма (зміст, основні положення) має чітку

структуру й серйозне теоретичне підґрунтя, містить усі складники для повноцінного й ґрунтового дослідження. Програма дослідного навчання складається з трьох логічно виважених етапів. За результатами даних констатувального експерименту виокремлено три етапи формувального експерименту, сформульовано цілі, визначено завдання, очікувані результати, обрано ефективні форми, методи, прийоми, технології, засоби навчання, систему різноманітних за змістом і характером завдань.

Під час розроблення експериментальної методики формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення складного речення дисертантка врахувала сучасні лінгводидактичні підходи до навчання української мови, а також загальнодидактичні, лінгводидактичні й специфічні принципи, які було виокремлено під час аналізу фахової літератури, узагальнення досвіду вчителів-словесників.

Поетапне систематичне проведення формувального експерименту (мотиваційно-опорний (5-й клас), практично-формувальний (6–8 класи), пізнавально-систематизувальний (9-й клас)) дозволило спрямувати методику на підвищення рівня сформованості текстотвірних умінь учнів основної школи.

Контрольний підсумковий зріз, проведений за результатами впровадження експерименту, засвідчив позитивну динаміку сформованості текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису складного речення, а отже, підтвердив ефективність розробленої методики. Експериментальна частина свідчить про сумлінну практичну перевірку сформульованої Оленою Петрівною гіпотези дослідження. Ефективність розробленої методики підтверджена результатами аналізу вправ і завдань, виконаних учнями експериментальних і контрольних груп, які демонструють комплекс умінь, набутих за період проведення експерименту.

На кожному з етапів дослідження зроблено узагальнення й висновки, узгоджені зі змістом сформульованих у вступі завдань і матеріалами розділів дисертаційної роботи. Достовірність і ґрунтовність їх забезпечена вмілим використанням положень прикладних наукових досліджень, сучасних засобів і методик проведення аналізу результатів дослідного навчання, достатньою кількістю статистичної інформації.

3. Оцінювання новизни й достовірності досліджень. Найбільш суттєвими й важливими здобутками, що одержані Оленою Петрівною Божко особисто й характеризують новизну її дисертації, є такі результати:

- науково обґрунтовано лінгвістичні, психологічні, психолінгвістичні й лінгводидактичні засади формування текстотвірних умінь учнів у зв'язку з навчанням синтаксису;

- виокремлено комплекс текстотвірних умінь учнів з урахуванням етапів вторинної й первинної текстотвірної діяльності;

- окреслено структуру текстотвірної компетентності й визначено місце текстотвірних умінь у ній;

- проаналізовано стан роботи з формування текстотвірних умінь учнів під час навчання синтаксису складного речення на засадах сучасних підходів до навчання;

– визначено критерії, показники й схарактеризовано рівні сформованості текстотвірних умінь учнів основної школи, необхідних для ефективної текстотвірної діяльності;

– розроблено лінгводидактичну модель формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі навчання синтаксису складного речення;

– створено методику роботи над текстом учнів основної школи під час навчання синтаксису складного речення;

– розроблено й використано методику діагностування рівнів сформованості текстотвірних умінь учнів основної школи у зв'язку з навчанням складного речення;

– створено й упроваджено систему вправ на текстовій основі, спрямовану на подолання в учнів труднощів вторинної і первинної текстотвірної діяльності, і доведено ефективність її;

– уточнено поняття «текст», «текстотворення», «текстотвірна функція», «текстотвірна функція складного речення», «текстотвірні норми», «текстотвірна діяльність», «текстотвірні вміння», «текстотвірна компетентність»;

– подальшого розвитку набула методика роботи над текстом на уроках української мови в основній школі.

Результати експериментальної роботи, а саме: наукова новизна, теоретичні й практичні висновки, методичні рекомендації – достовірні, що підтверджується в процесі наукового дослідження засобами різноманітних теоретичних й емпіричних методів, статистичними даними експерименту, узгодженістю з відповідними, положеннями законодавчих і нормативних документів. Основні положення дисертації апробовані на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і достатньо висвітлені в наукових публікаціях автора.

Автореферат передає всі ключові положення дослідження, не містить додаткової інформації і повністю відбиває зміст роботи.

4. Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження О.П. Божко є важливим внеском у розвиток теорії і методики навчання української мови, що полягає у створенні й упровадженні в шкільну практику системи вправ для формування в учнів основної школи умінь опрацьовувати тексти різних стилів, типів і жанрів під час навчання синтаксису складного речення. Значний практичний інтерес становлять додатки до дисертації.

Лінгводидактичний доробок Олени Петрівни, викладений у розділах дисертації, а також додатках і статтях може слугувати підґрунтям для реалізації на практиці важливих освітніх завдань.

5. Дискусійні положення й зауваження. Високо оцінюючи рецензовану дисертацію, привертаємо увагу до окремих аспектів її, що потребують уточнення, пояснення чи корекції, а саме:

1. Загалом схвально оцінюючи активну авторську позицію дисертантки стосовно широкого коментування цитат, формулювання висновків й узагальнення після наведення низки цитат, уважаємо, що нагромадження різноманітних класифікацій та положень, без сумніву, дозволяє сформулювати уявлення про глибину наукової проблеми, однак нівелює авторську позицію, яка

повинна бути принциповою і чітко означеною. Вочевидь, здобувачці забракло сміливості вступати в заочну дискусію з окремими дослідниками. Було б добре, якби автори наукових досліджень вдавалися не лише до аналізу наявних класифікацій, але й пропонували власне бачення їх. Добір підходів, принципів, методів, прийомів і засобів навчання для формування текстотвірних умінь учнів, здійснений Оленою Петрівною, цілком умотивований, однак загалом втрачається цілісне уявлення про них через брак сучасних типологій.

2. У процесі аналізу лінгводидактичних особливостей формування текстотвірних умінь учнів дисертантка окреслила потребу в з'ясуванні оптимальних підходів, принципів, методів і засобів навчання, детально проаналізувала зміст їх у тексті параграфа 1.3. Деякі запитання викликають назви підпунктів зазначеного параграфа (1.3.1. «Основні підходи і принципи навчання в процесі формування текстотвірних умінь учнів»; 1.3.2. «Провідні методи і засоби навчання для формування текстотвірних умінь учнів»). Про прийоми не йдеться. Хоча дослідниця переконана, що: «...практика навчання вимагає опертя на прогресивні підходи, збалансованого поєднання традиційних і сучасних принципів і методів, доцільного застосування **прийомів** і засобів навчання» (с. 85)» «...навчання синтаксису СР має ґрунтуватися на збалансованій системі традиційних і сучасних підходів, загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів, що визначають параметри всіх компонентів навчального процесу – змісту, методів, **прийомів** і засобів навчання» (с. 99); «...методи, по-перше, зумовлені принципами навчання; по-друге, характеризуються упорядкованістю й цілеспрямованістю, взаємодією вчителя й учня; по-третє, містять певні **прийоми** й передбачають використання засобів» (с.100) та, власне, в підпункті 1.3.2. виокремлює чотири групи прийомів для формування текстотвірних умінь учнів у процесі навчання складного речення, а зміст їх розкриває в Додатку Б. Складається враження, що прийоми навчання дисертантка вважає меншовартісними порівняно з методами й засобами. На нашу думку, назву підпункту 1.3.2. варто було б скоригувати, а зміст окреслених груп прийомів проаналізувати не в додатку, а в тексті параграфа.

3. Не погоджуємося з тезами дисертантки про те, що «...в роботі з формування текстотвірних умінь учнів об'єктом аналізу мають стати переважно письмові тексти, у структурі яких складні речення виявляють текстотвірні можливості більш виразно» (с. 43) та «...основним засобом формування текстотвірних умінь учнів визначаємо монолог, оскільки це найбільш організований вид мовлення...» (с. 44). Такий погляд, на нашу думку, значно збіднив би результати дослідження. Однак далі дисертантка заперечує собі, стверджуючи, що «цінною для ... дослідження є теза про доцільність навчати усного діалогічного мовлення також на уроках вивчення складного речення, оскільки ці одиниці мови беруть участь у формуванні етикетних формул і допомагають розгортати репліки» (с.137); аналізуючи підручники з української мови для учнів основної школи, зазначає: «... проте вправ на сприйняття усних текстів бракує» (с.149); описуючи формувальний експеримент, пропонує

завдання: «прочитайте діалог...», «прослухайте текст...», «складіть діалог...» (с. 233) та ін. На нашу думку, варто було б уважніше ставитися до власних тверджень.

4. Відзначаючи високий рівень мовного оформлення дисертаційної роботи О.П. Божко, зауважимо, що авторці не вдалось уникнути окремих помилок і технічних огріхів. Приміром: «учні *стикаються* найбільш часто» (с. 47), «з одного чи *скільки*х речень...» (с. 59), «в основу розрізнення *кладамо* відмінності» (с. 71), «неможливо без *освоєння* учнями способів...» (с. 87), «наукова розвідка... *представляє* методику...» (с. 136), «*змішують* його з поняттями» (с. 155), «7% *респонденти* визначило, що...» (с. 163), «*важко* сприймати наукові тексти» (с. 178), «25% *учителів не розуміє* особливостей...» (с. 183), «*їхню* виражальні можливості» (с. 201), «*відсутність* специфічних мовних прикмет» (с. 46), «в *мологах* і діалогах» (с. 233) та ін.

Зазначені у відгуковій зауваження здебільшого є другорядними, але навіть ті, які можна вважати як побажання щодо поліпшення змісту дисертаційної роботи, не ставлять під сумнів вагомість нових науково обґрунтованих теоретичних і експериментальних результатів, одержаних Божко Оленою Петрівною, проте можуть слугувати імпульсом для дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом на наукову перспективу автора.

Робота містить значну кількість корисної інформації для розвитку теорії і практики навчання української мови в основній школі, для вдосконалення навчальних програм, підручників, посібників з української мови, а також для практичної діяльності вчителів-словесників.

Загальний висновок. Дисертація Божко Олени Петрівни «Формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису складного речення» є самостійно виконаним і завершеним авторським науковим дослідженням.

Актуальність теми, наукова новизна основних положень, висновків і пропозицій дисертаційної роботи, теоретичне і практичне значення її, відповідність пп.11–12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 є підставою для присудження Божко Олені Петрівні наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» (014 – Середня освіта).

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики
і методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

29 вересня 2017 р.

[Handwritten signature]
О.Д. Кулик
Підпис
Засвідчує:
Пав. [Handwritten signature]